

Paweł Urban

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

Edward Mąkosza. Biografia i działalność kompozytora

Abstract

Edward Mąkosza: A Biography and Activity of the Composer

Edward Mąkosza (born on 13th November 1886 in Lisków, died on 25th April 1973 in Częstochowa) was a Polish composer, pedagogue, conductor, organist and ethnomusicologist. He was the main organiser of the musical life in Częstochowa. He is an author of circa 1000 compositions. He received numerous commendations and was a hero of the Jasna Góra Monastery. The article, presenting Edward Mąkosz's biography, is to serve as an introduction to the comprehensive study of his work. The subsequent periods of his life (childhood, youth, professional work until World War II, professional work after World War II) are discussed. Then, we focus on the composer's broadly understood activity: social, pedagogical and artistic undertakings. The article aims to show the professor's entire life.

Keywords

Edward Mąkosza, composer, ethnomusicologist, Częstochowa, Jasna Góra

Edward Mąkosza to kompozytor i pedagog, którego osobowość i dorobek twórczy mocno wpłynęły na życie muzyczne kształtujące się na ziemi częstochowskiej. Z określeń odnoszących się do niego w literaturze przedmiotu można wymienić takie jak: wielki patriota, społecznik, kompozytor, muzyk, nauczyciel, miłośnik folkloru czy krajoznawca¹. Jednak pomimo wielu zasług Mąkosza stanowi dotąd postać pomijaną w naukowym dyskursie. Noty biograficzne pojawiające się w encyklopediach, słownikach regionalnych oraz czasopismach mają charakter skrótowy i fragmentaryczny². Niewątpliwie istotnym wkładem w rozbudowę bazy informacyjnej na temat Edwarda Mąkoszy są opracowania naukowe poświęcone twórczości tego pedagoga i muzyka. Stanowią one ważny materiał źródłowy, pomimo iż nie wyczerpują interesującej nas tematyki. Dotychczas powstały trzy prace naukowe związane z samym kompozytorem. Pierwsza praca dyplomowa z 1973 roku, zaty-

- 1 Z. Dziubek, *Słowo o profesorze Edwardzie Mąkoszy*, „Ostaniec. Biuletyn Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Częstochowie” 1977, nr 1, s. 8.
- 2 Krótkie biogramy E. Mąkoszy podają m.in.: L.T. Błaszczyk, *Dyrygenci polscy i obcy w Polsce działający w XIX i XX wieku*, PWM, Kraków 1964, s. 182–183; T. Gierymski, *Edward Mąkosza*, w: *Ludzie trzydziestolecia. Sylwetki zasłużonych dla województwa katowickiego*, red. H. Rechowicz, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1974, s. 320–324; W. Mielczarek, *Edward Mąkosza 1886–1974*, „Informator Kulturalny Częstochowy” 1983, nr 5, s. 5–7; E. i M. Zwolińscy, *Słownik biograficzny regionu częstochowskiego*, t. 1, Wydawnictwo Oddziału PTTK przy Hucie „Częstochowa”, Częstochowa 1998, s. 187–188; M. Łukaszewski, *Kultura muzyczna Częstochowy od XVI wieku do wybuchu II wojny światowej na tle przemian historycznych i społecznych miasta i regionu*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 2000, t. 6, s. 209; *Słownik encyklopedyczny regionu częstochowskiego*, t. 2, red. S. Podobiński, B. Snoch, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, Częstochowa 2001, s. 54–55; R. Hanke, *Słownik polskiego śpiewactwa górnego Śląska. Od Wiosny Ludów do przelomu tysiącleci*, Śląska Biblioteka Muzyczna, Oddział Śląski Polskiego Związku Chórów i Orkiestr, Katowice 2001, s. 180–181; B. Szymańska, *Profesor Edward Mąkosza (1886–1974)*, „Almanach Częstochowy” 16 (2002), s. 122–125; B. Snoch, *Mała encyklopedia Częstochowy*, Towarzystwo Przyjaciół Częstochowy, Częstochowa 2002, s. 109–110; J. Sętowski, *Cmentarz Kule w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, Częstochowa 2005, s. 192; M. Łukaszewski, *Edward Mąkosza*, w: *Kompozytorzy polscy 1918–2000*, t. 2, *Biogramy*, red. M. Podhajski, Akademia Muzyczna im. Fryderyka Chopina w Warszawie, Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, Warszawa – Gdańsk 2007, s. 605; W. Malko, *Edward Mąkosza (1886–1974)*, „Niedziela” 2011, nr 44, s. 43; *Sienkiewiczacy. Nauczyciele i wychowankowie IV LO im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie 1862–2012*, w: *Słownik biograficzny*, red. A. Cieślak, J. Sętowski, Muzeum Częstochowskie, Częstochowa 2012; W. Malko, *70 lat Orkiestry Symfonicznej w Częstochowie. Filharmonia Częstochowska im. Bronisława Hubermana 1945–2014*, Filharmonia Muzyczna im. Bronisława Hubermana, Częstochowa 2015, s. 469–470.

tułowana *Wkład Edwarda Mąkoszy w życie muzyczne Częstochowy*³, ukazuje nam działalność pedagogiczną i folklorystyczną kompozytora w tym mieście. Druga – magisterska – to *Życie i twórczość Edwarda Mąkoszy* z 1992 roku⁴, w której niewiele miejsca poświęcono samej twórczości kompozytora. Natomiast trzecią, z 1995 roku, jest *Katalog tematyczny dzieł kompozytora*⁵. Praca skupia się głównie na kompozycjach Mąkoszy, które znajdują się w klasztorze jasnogórskim. W swych badaniach posiłkowałem się również rozprawą doktorską *Kultura muzyczna Jasnej Góry w XX wieku* z 2012 roku⁶, w której pojawia się postać Edwarda Mąkoszy. Oprócz podanych prac wykorzystałem literaturę wspomnieniową⁷, artykuły prasowe⁸ oraz źródła archiwalne⁹.

- 3 B. Karcz, *Wkład Edwarda Mąkoszy w życie muzyczne Częstochowy*, praca dyplomowa, Państwowa Wyższa Szkoła Muzyczna w Katowicach, Katowice 1973.
- 4 I. Drożdż, *Życie i twórczość Edwarda Mąkoszy. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. Zdzisława Drobnera*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, Wydział Wychowania Artystycznego, Instytut Muzyki, Częstochowa 1992.
- 5 B. Franc, *Katalog tematyczny dzieł Edwarda Mąkoszy*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, Częstochowa 1995.
- 6 M.N. Kilnar, *Kultura muzyczna Jasnej Góry w XX wieku*, praca doktorska, Uniwersytet Opolski, Opole 2012.
- 7 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze w XX wieku*, „Studia Claromontana” 20 (2002); W. Malko, *100 lat szkolnictwa muzycznego w Częstochowie: 1904–2004*, Częstochowskie Zakłady Graficzne, Częstochowa 2004; R. Pośpiech, *Muzyczna działalność ks. Stanisława Tłoczyńskiego w klasztorze ojców paulinów na Jasnej Górze w okresie II wojny światowej*, w: *Choro Basilicae Metropolitanæ Gnesnensis in Memoriam (1914–2014). Księga pamiątkowa dedykowana Chórowi Bazyliki Metropolitarnej w Gnieźnie (1914–2014)*, red. P. Wiśniewski, D. Sobczak, Polihymnia, Lublin 2014.
- 8 R. Piersiak, *Na jubileusz prof. E. Mąkoszy. Chlubne półwiecze*, „Życie Częstochowy” 1956, nr 47, s. 6; S. Folfasiński, *Jana Kiepurę częstochowski koncert operowy*, „Nad Wartą” 1966, nr 10, s. 3; J.S. Płatek, *Jasnogórska cząstka życia i dzieł prof. Edwarda Mąkoszy (1886–1974)*, „Jasna Góra” 1987, nr 10, s. 21; Z. Dziubek, dz. cyt., s. 8–9; M. Szczodrowska, *O Edwardzie Mąkoszy*, „Życie Częstochowy” 1984, nr 36, s. 8; A. Poznańska, *Zapracował na pamięć potomnych*, „Nad Wartą” 1985, nr 1, s. 3; H. Stawiarska, *Moje spotkanie z „Kółeczkiem” jasnogórskim i jego historia*, „Jasna Góra” 1987, nr 10, s. 29–30; A. Cieślak, *Szkolne wspomnienia Andrzeja Mąkoszy (2)*, „Życie Częstochowskie” 2006, s. 7; M. Górską, *Częstochowa pamięta o Mąkoszy*, „Życie Częstochowskie” 2006, nr 4, s. 4; K. Ozimek, J. Jadczyk, *Pamiętki po profesorze Edwardzie Mąkoszy*, „Rocznik Muzeum Częstochowskiego” 8 (2007), s. 7; A. Wyszyńska, *Konfrater, strażak, kompozytor*, „Niedziela” 2007, nr 19, s. 26; D. Ucieklak, H. Otrąbek, *Mija 36 rocznica śmierci Prof. Edwarda Mąkoszy*, „Gazeta Częstochowska. Tygodnik Regionalny” 2010, nr 20, s. 6; E. Pisarczyk, *Mąkosza – wielka postać „muzycznej” Częstochowy*, „Śląsk. Miesięcznik Społeczno-Kulturalny” 2016, nr 4, s. 53–56.
- 9 Muzeum Częstochowskie (dalej: MCZ), bsygn., teczka: Dokumenty Edwarda Mąkoszy, Odpis aktu małżeństwa Edwarda Mąkoszy i Ireny Leokadii Nurczyńskiej, Częstochowa 31 XII 1925 r., passim.

W niniejszym artykule, stanowiącym wprowadzenie do szczegółowych badań dotyczących twórczości kompozytora, zostanie przedstawiona jego biografia. Omówione zostaną kolejne etapy życia Mąkoszy: dzieciństwo i młodość, praca zawodowa do II wojny światowej, okres okupacji i lata powojenne. Zostaną także wymienione jego dyplomy, pamiątki i odznaczenia. Następnie skupimy się na szeroko pojętej działalności kompozytora – społecznej, pedagogicznej i artystycznej. Artykuł ma na celu ukazanie całego życia profesora – zasłużonego człowieka i bohatera ziemi częstochowskiej.

Dzieciństwo i młodość

Edward Mąkosza urodził się 13 października 1886 roku we wsi Lisków, położonej nieopodal Kalisza¹⁰. Jego matką była Maria vel Marianna Rozalia z domu Kotecka, zaś ojcem Stanisław Mąkosza, pełniący funkcję miejscowego organisty. Sam kompozytor w następujący sposób wspomina swoich rodziców: „Ojciec mój był niezwykle przez wszystkich ceniony i szanowany za swą uczynność i dobroć. Matka moja była bardzo czytana [...], potrafiła po kilkudziesięciu latach opowiedzieć przeczytaną książkę, prawie z dokładnością”¹¹. Marzeniem ojca było, by syn został księdzem¹². Jednak ostatecznie Edward Mąkosza podążył za swoją pasją i poświęcił całe życie muzyce. Umiłowanie do niej odziedziczył po przodkach, rodzinie o silnych tradycjach muzycznych. Zawód organisty wykonywał nie tylko jego ojciec, ale także dziadek, pradziadek, a nawet prapradziadek¹³. Również jego matka, będąca córką organisty, odznaczała się głębokim zrozumieniem i umiłowaniem muzyki¹⁴.

Od dziecka przyszły kompozytor wykazywał ogromny talent muzyczny. Miał nieprzeciętny słuch, a także cechował się wielką wrażliwością na otaczający go świat oraz zapalem dotyczącym wszystkiego, co

10 MCz, bsygn., teczka: Dokumenty Edwarda Mąkoszy, Kwestionariusz osobowy Edwarda Mąkoszy, passim.

11 E. Mąkosza, *Wspomnienia z Liskowa*, „Kronika Wielkopolska” 2003, nr 3, s. 106.

12 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 214.

13 Tenże, *Jasnogórska część życia i dzieł...*, dz. cyt., s. 21; por. M.N. Kilnar, dz. cyt., s. 108.

14 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 214.

więzało się z muzyką¹⁵. W wieku pięciu lat zaczął pobierać naukę gry na fortepianie oraz na organach, a już trzy lata później jego umiejętności były na tyle rozwinięte, że zastępował ojca w czasie nabożeństw kościelnych¹⁶. Jak sam wspominał w swoim rękopisie biograficznym, od szóstego roku życia śpiewał także w chórze, wykonując pieśni wraz z ojcem i matką. Kompozytor był doceniany przez słuchaczy za swój „silny, doniosły i ładny głos” i nagradzany w każde święta wielkanocne gęsiami jajami¹⁷. W wieku dziewięciu lat skomponował swój pierwszy utwór muzyczny¹⁸.

Początkowo pobierał naukę w szkole powszechnej w rodzinnej miejscowości¹⁹. W wieku dziesięciu lat rozpoczął naukę w Szkole Handlowej w Kaliszu. W tym czasie mieszkał na stacji u rodziny Adamiaków, która również wykazywała duże zamiłowanie do muzyki. Na Mąkoszę szczególny wpływ wywarła wówczas rozmowa, jaką Adamiak, grający na skrzypcach, przeprowadził ze swoim kolegą na temat orkiestry Karola Namysłowskiego, mającego niebawem odwiedzić ich miejscowość. Od tego momentu przyszedł kompozytor zapałał pragnieniem, by uczestniczyć w planowanym koncercie. Pomimo braku pieniędzy na bilet Mąkosza przeplątał lokalną rzekę i pod parkanem wysłuchał występu, który zrobił na nim ogromne wrażenie. Moment ten stał się pewnego rodzaju cezurą w jego życiu, uświadamiając mu, że jest muzykiem i muzyce chce poświęcić swoją przyszłość²⁰.

Po ukończeniu czterech lat gimnazjum, w którym przygotowywał się do stanu duchownego pod opieką księdza Wacława Błizińskiego,

15 Tamże.

16 E. Mąkosza, dz. cyt., s. 106.

17 Tenże, Wspomnienia z Liskowa: kopia rękopisu wspomnień, s. 1–2, w: MCz, bsygn., teczka: Dokumenty Edwarda Mąkoszy.

18 M. Szczodrowska, dz. cyt., s. 8.

19 Tak wspominał on tamten okres: „Szkolę powszechną, do której chodziłem, Lisków posiadał w okropnym stanie. Dach na pół zawalony, ściany były tak bardzo przez robaki stoczone, żeśmy podawali sobie przez nie ściągę. Zimą wiatr i mróz tańczyły sobie po klasie, której piec nie był w stanie ogrzać. Do tej szkoły, która miała obsłużyć całą gminę, posiadającą około 6000 mieszkańców, niektóre dzieci chodziły ponad 8 km. Szkoła posiadała trzy oddziały mieszczące się w jednej niedużej sali. Nauka zaczynała się w listopadzie, kończyła w połowie maja. Liskowska szkoła posiadała bardzo dobrych nauczycieli, wykształconych i inteligentnych oraz patriotycznie nastawionych”, zob. E. Mąkosza, Wspomnienia z Liskowa..., dz. cyt., s. 106.

20 Tamże, s. 107.

Mąkosza rozpoczął naukę w Szkole Muzycznej w Łodzi. To właśnie proboszcz przekonał rodziców do oddania syna do konserwatorium, mówiąc: „chłopiec zdolny do muzyki, w której może daleko zajść. Księdzem może by też był dobrym, ale przewiduję, że muzyka da mu pełne zadowolenie życiowe”²¹. Tym samym w 1901 roku przyszły kompozytor zaczął pobierać nauki w Łodzi, ucząc się także przedmiotów ogólnokształcących z zakresu sześciu klas ówczesnego gimnazjum²². Placówka, do której uczęszczał Mąkosza, założona została rok wcześniej przez dwóch braci – Ignacego i Tadeusza Hanieckich. Pierwszy był wiolonczelistą, a drugi skrzypkiem. W 1903 roku szkoła została odkupiona przez jej byłą nauczycielkę, Marię Bojanowską. Trzeba podkreślić, że Łódź w tamtym czasie była świetnie prosperującym miastem, dającym możliwość zatrudnienia w szkole wielu wybitnych profesorów wcześniej nauczających w Warszawskim Konserwatorium. Byli wśród nich m.in. Rudolf Strobi – pianista i pedagog, Zygmunt Noskowski – kompozytor, dyrygent, pedagog i publicysta, Antoni Sygietyński – krytyk muzyczny i nauczyciel gry na fortepianie czy Adam Zabłocki – nauczyciel gry na fortepianie. Nie można pominąć ponadto lokalnych profesorów, w tym wspomnianej Marii Bojanowskiej oraz Alojzego Dworzaczka – skrzypka, dyrygenta chórów, pedagoga i kompozytora²³.

Podkreślenia wymaga fakt, że profesor Bojanowska, córka wychowawczyni księdza Blizińskiego, zaopiekowała się Edwardem Mąkoszą, roztaczając nad nim troskliwą opiekę. Młody adept odwiedzał ją w domu, korzystając z rozbudowanej biblioteki oraz słuchając objaśnień do dzieł Kraszewskiego, Wilczyńskiego, Blizińskiego, Sienkiewicza i innych autorów piszących przed 1902 rokiem. Bojanowska uczęszczała ponadto z Mąkoszą na koncerty oraz do nowopowstałego w Łodzi kina²⁴. Wydaje się zatem, iż relacje utrzymywane przez nauczycielkę z młodym Mąkoszą wpłynęły na jego wielowymiarowy rozwój, znacząco przyczyniając się również do wzrostu jego poczucia własnej wartości oraz zdobycia oglądy niezbędnej kompozytorowi w jego późniejszej karierze.

W trakcie pobierania nauki w łódzkiej szkole Mąkoszą opiekował się także ksiądz Bliziński, założyciel orkiestry dętej. Bliziński wysłał

21 Tamże, s. 111.

22 Tamże, s. 28–29.

23 Tamże, s. 111–112.

24 Tamże, s. 112.

wówczas szesnastoletniego Makoszę do Sieradza, do dyrektora „Lutni” o nazwisku Jakubowicz. Jak wskazała Barbara Karcz, mężczyzna w ciągu jednej godziny wy tłumaczył Mąkoszy podstawy gry na instrumentach dętych. Jak stwierdził później kompozytor, była to jego jedyna lekcja w życiu na temat tych instrumentów²⁵.

W trakcie nauki w Szkole Muzycznej w Łodzi, w 1904 roku Mąkoszowie przenieśli się do Wolborza pod Piotrkowem Trybunalskim²⁶. Miasto położone w województwie łódzkim miało szczególną aurę, cechującą się bogatą przeszłością historyczną, sięgającą czasów Jagiełły. Edward Mąkosza był oczarowany starym, pięknym miastem, doceniając piosenki ludowe i stroje związane z tym terenem, jak i mieszkających tam ludzi²⁷.

W okresie łódzkim Mąkosza spotykał się ze znanymi pisarzami. W 1906 roku zetknął się z Władysławem Reymontem, który już wówczas zasłynął powieścią *Chłopi*. Pierwsze spotkanie było przypadkowe: sędzia gminny ze względu na pilne obowiązki przyprowadził pisarza do Mąkoszy, aby ten dotrzymał mu towarzystwa²⁸. Co ciekawe,

25 B. Karcz, dz. cyt., s. 8.

26 Powodem przeprowadzki był konflikt Stanisława Mąkoszy z ówczesnym proboszczem w Liskowie, ks. Wacławem Blizińskim, który pomimo tego, że udzielał się społecznie, miał trudny i wybuchowy charakter, przez co często popadał w konflikt z parafianami. Tło tego konfliktu nakreśla E. Mąkosza w następujący sposób: „Była też jedna niewiasta, która opisując w gazecie wartości księdza, wymyśliła, że ksiądz miał też przeciwników, szkodzących jego pracy, tym przeciwnikiem miał być mój ojciec, rozpijający chłopów i namawiający ich, żeby szkodzili księdzu. [...] Kiedy ojciec to przeczytał, myśleliśmy, że dostanie obłądu. Tak to było podle i tak strasznie niesprawiedliwe. [...] Zdarzyło się dwa razy, że ojciec pomylił się w akompaniamencie, przewracając zamiast jednej, dwie kartki, co ksiądz wprawiło w wybuch gniewu i ojcu ubliżył przy całym zespole, za co zaraz przeproszał. Po drugim wypadku, ojciec w spokojnych słowach przestrzegał, że jeżeliby się to jeszcze raz zdarzyło, z posady bezwzględnie się usunie. Po dłuższym okresie czasu znowu się ta historia powtórzyła, ojciec z całym spokojem za posadę z miejsca podziękował. Ksiądz Bliziński wychodził z siebie i przy wszystkich ojca ze łzami przeproszał, ale ojciec czuł się tak bardzo dotkniętym za swoje oddanie, za swoją ciężką pracę, że już nie dał się przeprosić i 1 maja 1904 r. ze swojej rodzinnej wsi przeniósł się do Wolborza”, zob. E. Mąkosza, Wspomnienia z Liskowa..., dz. cyt., s. 114–115.

27 B. Karcz, dz. cyt., s. 8.

28 Mąkosza relacjonował to spotkanie tak: „Wylazłowski, sędzia gminny, przyprowadził do mnie Reymonta, żebym go zabawił, przez ten czas gdy był zajęty jakąś sprawą [...]. Jak mi sędzia przedstawił Reymonta, nogi się przede mną ugięły z wrażenia, bo przed tygodniem akurat skończyłem czytanie *Chłopów*, która to

Mąkosza już wcześniej miał sposobność kontaktu z innymi twórczymi osobami, w tym z Marią Dąbrowską, która w Kaliszu uczęszczała do sąsiedniej szkoły, oraz z poetą Janem Kasprowiczem. W późniejszym czasie Mąkosza towarzyszył Stefanowi Żeromskiemu²⁹ w podróży po ziemi pomorskiej³⁰.

Szkołę Muzyczną w Łodzi Mąkosza ukończył w 1907 roku. Choć ukończenie sześcioletniego gimnazjum stanowiło wówczas rzadkość, to jednak przyszły kompozytor nie zakończył na tym swojej edukacji. Przez kolejnych pięć lat dojeżdżał do Warszawy, gdzie kształcił się w zakresie kompozycji, teorii oraz techniki śpiewu. Pobierał także nauki u Marii Feliksówny-Bojakowskiej (fortepian) i Bronisława Rutkowskiego (formy muzyczne)³¹. Ponadto w 1913 roku podczas krótkiego pobytu w Pradze Mąkosza uczył się śpiewu u profesora Alojzego Maszata³².

Należy wskazać, że na lata 1904–1912, kiedy Mąkosza zdobywał wykształcenie, przypadł okres największych prześladowań Polaków przez Rosjan. W związku z tym przyszły kompozytor doświadczył wielu szykan, aż sześciokrotnie będąc pozbawionym wolności³³. Nie zniechęciło go to jednak do dalszej pracy, której intensywnie oddawał się przez całe życie bez względu na warunki społeczne, gospodarcze i polityczne.

Konkludując, należy stwierdzić, iż Edward Mąkosza od wczesnego dzieciństwa wykazywał wyjątkowy talent muzyczny, który ukierunko-

powieść zrobiła na mnie wielkie wrażenie, tym bardziej, że od dziecka byłem wychowany między chłopami, których znałem na wylot. Czym więc mogłem zabawić taką znakomitość? [...] Podczas obiadu rozmawialiśmy nt. *Chłopów*. Reymont pytał, która z postaci była najtrafniej opisana. Odpowiedziałem, że Agata. Moja odpowiedź bardzo się Reymontowi podobała i dodał, że i on tak uważa”; cyt. za: E. Pisarczyk, dz. cyt., s. 53.

29 Córka Edwarda Mąkoszy pierwsze spotkanie ojca z Żeromskim relacjonuje następująco: „Jak sobie przypominam ojciec opowiadał, że było to tak. Wraz z innymi uczestnikami wycieczki mieszkał w namiocie. Pewnego dnia do jego namiotu wszedł jakiś pan i spytał, czy ktoś umie grać na fortepianie. Potrzebny jest bowiem podkład muzyczny na wieczorne autorskim Stefana Żeromskiego. Żeromski czytał wówczas »Wiatr od morza«. Ojciec improwizował, tworząc swoistą ilustrację muzyczną. Z Żeromskim spotykał się jeszcze kilkakrotnie”; cyt. za M. Szczodrowska, dz. cyt., s. 8.

30 BS, *Człowiek zakochany w muzyce*, „Nad Wartą” (1989), nr 10, s. 5.

31 B. Franc, dz. cyt., s. 9.

32 B. Karcz, dz. cyt., s. 8.

33 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 215–216.

wał jego późniejsze życie. Dzięki obecności wartościowych ludzi już najmłodsze lata artysty nasiąknęły kulturą artystyczną, gdy pobierał szerokie i wielokierunkowe wykształcenie muzyczne. Pozwoliło mu to zdobyć umiejętności i rozwinać kompetencje, które miały szczególną wartość w jego późniejszym życiu zawodowym.

Praca zawodowa do II wojny światowej

W 1912 roku Edward Mąkosza, mając wówczas dwadzieścia sześć lat, przeniósł się do Częstochowy, gdzie pracował nieprzerwanie do śmierci przeszło sześćdziesiąt dwa lata³⁴. Pierwszego listopada 1912 roku objął stanowisko organisty w parafii pw. św. Zygmunta; podjął także pracę jako nauczyciel śpiewu w prywatnym Gimnazjum Wacławy Chrzanowskiej, przekształconym następnie w Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego, oraz w Gimnazjum Męskiego Towarzystwa Opieki Szkolnej w Częstochowie, które obecnie funkcjonuje jako Liceum Ogólnokształcące im. Henryka Sienkiewicza. Należy podkreślić, że Częstochowa nie tylko pozwoliła Mąkoszy podjąć pracę, ale także otworzyła przed nim większe możliwości rozwoju i działania. Praca z młodzieżą dawała kompozytorowi wiele satysfakcji, dlatego oddawał się jej z dużym zapałem. W gimnazjum im. H. Sienkiewicza nie tylko prowadził programowe lekcje wychowania muzycznego, ale też realizował się w chórach: męskim, składającym się z około stu uczniów starszych klas oraz mieszanym, złożonym z około dwustu czterdziestu osób, w tym cztero- i sześciogłosowych sopranów i altów. Mąkosza prowadził także czterdziestoosobową orkiestrę symfoniczną i ponad trzydziestoosobową orkiestrę dętą³⁵. Ponadto uczył w Żeńskim Seminarium Nauczycielskim, Gimnazjum „Nauka i Praca” prowadzonym przez siostry zakonne, Żeńskim Gimnazjum Sióstr Nazaretanek oraz Żeńskiej Szkole Zawodowej³⁶. Tak szeroka aktywność zawodowa dawała mu odpowiednie wynagrodzenie. Stanowisko organisty gwarantowało mu pensję w wysokości 100 rubli miesięcznie oraz mieszkanie³⁷.

34 Tamże.

35 B. Franc, dz. cyt., s. 10.

36 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 216; por. B. Franc, dz. cyt., s. 10–11.

37 B. Karcz, dz. cyt., s. 10.

W trakcie nauczania w szkołach Mąkosza angażował się również w inne działalności. Od 1912 roku pełnił funkcję oficera straży pożarnej w Częstochowie, w trakcie II wojny światowej awansując na stanowisko komendanta straży ogniowej³⁸. W październiku 1913 roku objął stanowisko dyrygenta chórów Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia”³⁹.

Ósmego lipca 1914 roku Mąkosza zawarł związek małżeński z sześć lat od niego młodszą Ireną Nurczyńską⁴⁰. Z tego małżeństwa zrodziło się troje dzieci: córka Barbara oraz dwóch synów, Jerzy i Andrzej. Ten ostatni również został muzykiem⁴¹. Żona profesora zmarła w 1968 roku⁴².

Na mocy ustawy z dnia 16 lipca 1924 roku Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przyznało Mąkoszy kwalifikacje zawodowe uprawniające go do nauczania muzyki i śpiewu w szkołach

38 M. Górka, dz. cyt., s. 4.

39 Instytucja społeczno-kulturalna pod nazwą Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia” została powołana w 1900 roku, a działalność rozpoczęła w marcu 1901 roku. Pierwszy koncert zorganizowany przez towarzystwo odbył się w październiku 1902 roku. Działalności towarzystwa przeszkodziła rewolucja z 1905 roku, dlatego można było ją wznowić dopiero w marcu 1906 roku. Do 1907 roku „Lutnia” działała jako instytucja śpiewacza, natomiast później rozszerzono jej działalność na trzy sekcje: śpiewaczą, muzyczną i dramatyczną. Działalność towarzystwa na wiele lat przerwała I wojna światowa, reaktywowano je dopiero w 1920 roku. W 1937 roku Edward Mąkosza reaktywował działalność zespołu instrumentalnego. Niestety, wybuch II wojny światowej położył kres istnieniu tego towarzystwa. Por. M. Łukaszewski, *Kultura muzyczna Częstochowy...*, dz. cyt., s. 212–214.

40 MCz, Odpis aktu małżeństwa..., dz. cyt.

41 Andrzej Mąkosza (1919–2016) był podobnie jak ojciec muzykiem, kompozytorem i nauczycielem. Ukończył gimnazjum im. H. Sienkiewicza w Częstochowie (w 1939 roku) oraz przysposobienie wojskowe drugiego stopnia w 27. pułku piechoty. W czasie II wojny światowej działał w konspiracji, fałszował dokumenty i pieczętki dla Polaków. Po wojnie jako były żołnierz AK był prześladowany przez komunistów i nie mógł poświęcić się pilotażowi. W 1947 roku przeprowadził się do Wrocławia, gdzie wraz ze swoim wujem prowadził firmę transportową. W 1950 roku powrócił do Częstochowy i grał jako wiolonczelista w częstochowskiej orkiestrze symfonicznej. Dziesięć lat później wyjechał do Szczecina, gdzie zatrudniony był w tamtejszej filharmonii, z którą współpracował do 1994, kiedy to przeszedł na emeryturę. Pod koniec lat 90. XX wieku powrócił do Częstochowy i brał czynny udział w życiu muzycznym tego miasta. Por. MCz, bsygn., teczka: Dokumenty Edwarda Mąkoszy, Wspomnienie o Andrzeju Mąkosie, passim; *Sienkiewiczacy...*, dz. cyt., s. 104.

42 E. Pisarczyk, dz. cyt., s. 54.

średnich ogólnokształcących⁴³. W związku z tym przyjął pracę nauczyciela w otwartej 1 lutego 1933 roku Szkole Muzycznej im. S. Moniuszki, której założycielem i dyrektorem był porucznik Bolesław Grzewiński. Szkoła zorganizowała klasy o specjalizacjach: gra na organach, fortepianie i skrzypcach oraz śpiew solowy⁴⁴.

Okres wojny

Lata wojenne i niemiecka okupacja przerwały formalną karierę zawodową Mąkoszy, jednak kompozytor nadal nauczał, lecz w podziemiu. Pełnił rolę komendanta Ochotniczej Straży Pożarnej i prowadził orkiestrę na Jasnej Górze. Choć okupant niemiecki walczył z jakimikolwiek przejawami życia kulturalnego prowadzonego przez Polaków, to jednak od 1941 roku Mąkosza prowadził orkiestrę symfoniczną złożoną z uczniów Instytutu Filozoficzno-Teologicznego na Jasnej Górze. Początkowo funkcjonowała ona tylko w zakresie części klauzurowej, w ostatnim okresie wojennych zmaganiń działając także w kościele z okazji świąt i uroczystości religijnych. W orkiestrze zaangażowani byli również muzycy przesiedleni z Poznania, po 1944 roku ponadto też uchodźcy przybyli do Częstochowy po upadku Powstania Warszawskiego⁴⁵.

W latach 1945–1971 pracował w Państwowej Szkole Muzycznej I i II stopnia w Częstochowie (obecnie Zespół Szkół Muzycznych im. M.J. Żebrowskiego), gdzie wykładał teoretyczne przedmioty muzyczne i prowadził klasę śpiewu solowego. Ponadto pracował m.in. w Gimnazjum Sióstr Nazaretanek, Żeńskiej Szkole Zawodowej w Żeńskim Gimnazjum Nauczycielskim.

Mąkosza był czynnym animatorem życia muzycznego Częstochowy. Organizował liczne koncerty i recitale polskich artystów, m.in.: Jana Kiepury, Artura Rubinsteina, Maurycyego Rosenthala, Stanisława Barcewicza, Aleksandra Michałowskiego czy Zbigniewa Drzewieckiego. Był jednym z inicjatorów budowy gmachu Filharmonii Częstochowskiej⁴⁶.

43 B. Franc, dz. cyt., s. 11.

44 W. Malko, *100 lat szkolnictwa muzycznego w Częstochowie...*, dz. cyt., s. 15–16.

45 Tamże, s. 11–12.

46 L.T. Błaszczuk, dz. cyt., s. 89.

Lata powojenne

Po wojnie Mąkosza podjął ponownie pracę zawodową, oddając się też aktywności społecznej. Był członkiem Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie⁴⁷. Ponadto w 1945 roku był jedną z osób, dzięki której podjęto inicjatywę wznowienia działalności Związku Zawodowego Muzyków Rzeczypospolitej Polskiej. Stowarzyszenie to funkcjonowało od 1919 roku i zostało reaktywowane w trakcie obrad I Walnego Zjazdu Delegatów w dniach 10–12 czerwca 1945 roku. W związku starano się skupić miejscowe środowisko muzyczne. Ministerstwo Kultury i Sztuki przyznało tej organizacji szerokie uprawnienia, stanowiące wyraz centralistycznej polityki kulturalnej władz powojennych. Głównym założeniem związku było zrzeszanie wszystkich czynnych zawodowo muzyków. Jego prezesem został Mąkosza. Do połowy 1945 roku związkowcy zorganizowali trzy koncerty orkiestry symfonicznej pod dyktando Mąkoszy, Stanisława Jastrzębskiego i Jerzego Sillicha, a także podjęli się inicjatywy zrealizowania kilku koncertów kameralnych i recitali⁴⁸.

Kluczowym dążeniem związkowców stało się otwarcie w Częstochowie nowej szkoły muzycznej w postaci Instytutu Muzycznego. Inicjatywę tę zrealizował Mąkosza w maju 1945 roku wraz ze Stanisławem Jastrzębskim, Romanem Kuklewiczem i Tadeuszem Wawrzynowiczem. Budynek Instytutu znajdował się przy ul. Jasnogórskiej 33/35⁴⁹. Następnie decyzją prezydenta Częstochowy Jana Wolańskiego instytucje artystyczne przeniesiono do narożnego budynku przy ul. Raclawickiej 2/4 i Kilińskiego 3⁵⁰. Przez kolejnych dwadzieścia sześć lat kompozytor uczył w Instytucie śpiewu, wychowując wiele pokoleń śpiewaków i śpiewaczek, w tym opiekując się takimi postaciami jak Antonina Kawecka (solistka Opery Poznańskiej) czy Piotr Ikowski (bas Opery Wrocławskiej)⁵¹. W 1946 roku Instytut połączył się ze szkołą muzyczną Ludwika Wawrzynowicza, przekazując jej cały sprzęt muzyczny. W wyniku dalszej reorganizacji powstały niższa oraz średnia szkoła muzyczna, które w styczniu 1952 roku zostały prze-

47 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 219.

48 W. Malko, *100 lat szkolnictwa muzycznego w Częstochowie...*, dz. cyt., s. 83–84.

49 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 219.

50 W. Malko, *100 lat szkolnictwa muzycznego w Częstochowie...*, dz. cyt., s. 86–87.

51 B. Franc, dz. cyt., s. 13.

mianowane na Państwową Szkołę Muzyczną (z działami dziecięcym i młodzieżowym) oraz Państwową Średnią Szkołę Muzyczną. Profesor wiele czasu poświęcał swoim wychowankom, zajmował się przede wszystkim kształceniem słuchu oraz emisją głosu⁵².

Kompozytor prowadził także zajęcia w kilku częstochowskich szkołach, jak I Liceum Ogólnokształcące, III Liceum Ogólnokształcące (im. H. Sienkiewicza), Państwowe Szkoły Zawodowe Żeńskie czy Technikum Górnictwa Rud⁵³. Zajmował się też pracą pedagogiczną w juwenacie o. Paulinów oraz w Niższym Seminarium Duchownym. Wygłaszał również pogadanki o nauczaniu śpiewu w szkole i emisji głosu, które miały miejsce w Kamyku i Bytomiu⁵⁴.

Należy podkreślić, iż po wojnie Mąkosza był jednym z najaktywniejszych działaczy społecznych i z ramienia Związku Kół Śpiewaczych i Muzycznych Częstochowy organizował liczne koncerty. Ponadto utworzył Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Częstochowskiej, którego celem była prezentacja pieśni i folkloru tego regionu. Składał się on z chóru (sześćdziesięcioosobowego) oraz zespołu tanecznego (dwudziestoosobowego). Kompozytor pełnił w nim funkcję kierownika artystycznego. Pod koniec 1965 roku przejął obowiązki kierownika Zespołu Pieśni i Tańca, który działał przy Politechnice Częstochowskiej. Podjął się również szkolenia uczelnianego chóru i organizowania audycji muzycznych z prelekcjami dla studentów⁵⁵.

Edward Mąkosza zmarł 25 kwietnia 1974 roku w wieku osiemdziesięciu ośmiu lat. Ówczesne władze nie zgodziły się, by jego pogrzeb stał się manifestacją wiary katolickiej. Poinformowano rodzinę, że jeśli pochówek będzie miał charakter świecki, to pokryją jego koszty i odbędzie się on z państwowymi honorami. Edward Mąkosza był człowiekiem religijnym – rodzina zdecydowała, że będzie to pogrzeb kościelny. Decyzja ta nie pozostała bez konsekwencji; częstochowskie szkoły i zakłady pracy otrzymały zakaz wysłania na kondukt żałobny chórów i orkiestr. W ostatniej drodze zmarłego nie wolno było uczestniczyć młodzieży szkół muzycznych, nauczycielom czy muzykom orkiestr częstochowskich, za co groziła utrata stanowiska lub pracy. Również lokalna prasa, na żądanie władz, nie poinformowała o śmierci

52 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 219–221.

53 B. Franc, dz. cyt., s. 13.

54 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 219–221.

55 Tamże, s. 221.

kompozytora. Dodatkowo przez cały czas służba bezpieczeństwa obserwowwała dom przy ul. Dąbrowskiego 18a. Wystawiono tam trumnę z ciałem częstochowskiego muzyka⁵⁶. 27 kwietnia ciało Mąkoszy przeniesiono na Jasną Górę do kaplicy św. Pawła Pierwszego Pustelnika, gdzie paulini odśpiewali nieszpory za zmarłego. Uroczystości pogrzebowe odbyły się następnego dnia przy wielkim ołtarzu bazyliki jasnogórskiej. Mszę świętą pod przewodnictwem przeora konwentu o. Tadeusza Kubika koncelebrowało czterestu kapłanów, a homilię wygłosił o. Józef Płatek. Śpiew podczas liturgii pogrzebowej wykonał chór jasnogórski i katedralny. W ostatnim pożegnaniu wzięli udział siostry zakonne, uczniowie Edwarda Mąkoszy oraz licznie zgromadzeni wierni. Kondukt żałobny na Kulach poprowadził bp Tadeusz Szwagierczyk⁵⁷. Był to mały ukłon ówczesnych władz, która skierowała pogrzeb głównymi ulicami miasta. Jedna z orkiestr zakładowych złamała jednak zakaz uczestniczenia w pogrzebie. Muzycy przybyli bez mundurów, ale z instrumentami, jako osoby prywatne. Następnego dnia kapelmistrza orkiestry zwolniono z pracy⁵⁸.

Za swą wszechstronną działalność Edward Mąkosza odznaczony został licznymi dyplomami, nagrodami, a jedna z ulic Częstochowy otrzymała jego imię. Za wielorakie zasługi Mąkoszy przyznano mu następujące dyplomy⁵⁹:

- List Pochwalny w uznaniu wyróżniającej się działalności na polu Pożarnictwa Ojczystego, nadany przez Radę Naczelną Związku Straży Pożarnych RP (1927);
- Dyplom z okazji 25-lecia pracy zawodowej i artystycznej, nadany przez konwent ojców Paulinów na Jasnej Górze (1937);
- Dyplom „Brazowy Medal za długoletnią służbę”, nadany przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego (1938);
- Dyplom uznania za działalność artystyczną w roku 1952, przyznany przez Zarząd Główny Zjednoczenia Polskich Zespołów Śpiewaczych i Instrumentalnych (1953);

56 Tamże, s. 56.

57 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 224; por. tenże, *Jasnogórska cząstka życia i dzieł...*, dz. cyt., s. 25–26.

58 E. Pisarczyk, dz. cyt., s. 56; por. A. Wyszynska, dz. cyt., s. 26.

59 Dyplomy przechowywane są w zbiorach Muzeum Częstochowskiego.

- Dyplom z okazji 50 lat pracy kompozytorskiej i artystycznej, cennych osiągnięć w tej dziedzinie oraz pełnego poświęcenia „nad wychowaniem młodzieży”, nadany przez Prezydenta Miejskiej Rady Narodowej w Częstochowie (1956);
- Dyplom uznania z okazji „Dnia Nauczyciela” za długoletnią i ofiarną działalność związkową i społeczną (1961);
- Dyplom z okazji Jubileuszu 55-lecia Pracy Artystyczno-Kompozytorskiej, przyznany przez Spółdzielnię Pracy Poligraficzno-Wydawniczo-Wydziałowej w Częstochowie (1961);
- Dyplom za wybitne zasługi w rozwoju miasta Częstochowy, nadany przez Miejską Radę Narodową w Częstochowie (1965);
- Dyplom za działalność w krzewieniu krajoznawstwa i turystyki, nadany przez Zarząd Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Częstochowie (1969);
- Dyplom za wieloletnią pracę z okazji 25-lecia Państwowych Szkół Muzycznych w Częstochowie (1971).

E. Mąkosza otrzymał również szereg nagród⁶⁰, m.in.:

- Odznakę Honorową stopnia pierwszego nadaną przez Radę Naczelną Zjednoczenia Polskich Związków Śpiewaczych i Muzycznych (1945);
- Złotą Odznakę Zjednoczenia Polskich Zespołów Śpiewaczych i Instrumentalnych (1954);
- Nagrodę Miasta Częstochowy (1957);
- Złotą Odznakę za wysługę 50 lat w pożarnictwie (1958);
- Złotą Odznakę „Zasłużony w rozwoju województwa katowickiego” (1961);
- Krzyż Oficerski *Polonia Restituta* (1962);
- Medal Papieski (1965);
- Tytuł Honorowego Konfratra Zakonu OO. Paulinów (1972).

⁶⁰ D. Ucieklak, H. Otrąbek, dz. cyt., s. 6.

Kompozytor przez całe swoje życie prowadził aktywną i wielokierunkową działalność zawodową o charakterze edukacyjnym, w której czuł powołanie. Wykształcił kolejne pokolenia muzyków, czerpiąc radość z nauczania i przekazywania wiedzy.

Działalność społeczna, pedagogiczna i artystyczna

Mąkosza swoją pracę artystyczną, pedagogiczną i społeczną rozpoczął w wieku 16 lat. Wówczas przyszły kompozytor podjął się funkcji dyrygenta pierwszej orkiestry działającej w Liskowie. Wtedy także uzewnętrznili się jego zdolności organizacyjne. Dał się poznać jako działacz społeczny, oddany misji nauczania muzyki. Działalność o takim charakterze kontynuował po przeprowadzce do Wolborza w 1904 roku, gdzie zorganizował siedmioosobowy chór mieszany oraz orkiestry dętą i smyczkową⁶¹. Jako młodzieniec podjął się ponadto prowadzenia z powodzeniem amatorskiego zespołu teatralnego, co w tamtych czasach stanowiło rzadkość. Wiadomo, iż organizował często nawet dwa przedstawienia w tygodniu. Za przykład posłużyć może wystawiony w 1910 roku spektakl *Balladyna* na podstawie dzieła Juliusza Słowackiego, który wzbudził duże zainteresowanie publiczności. Dodatkowo w tym czasie Mąkosza dojeżdżał do Piotrkowa, oddalonego od Wolborza o 14 km, aby grać w orkiestrze symfonicznej prowadzonej przez Alfreda Brandta, znakomitego polskiego skrzypka. Dla Brandta Mąkosza był świetnym „nabytkiem”, ponieważ grał na wszystkich instrumentach wchodzących w skład orkiestry i w przypadku absencji któregoś z muzyków mógł go zawsze zastępować⁶².

Należy zwrócić uwagę na fakt, iż środowisko wolborskie charakteryzowało się przyjaznym stosunkiem do ludzi, co stanowiło niemałą motywację dla aktywistów, by osiągać coraz lepsze wyniki. Mąkosza dla potrzeb pięćdziesięciosobowego chóru udostępnił swój własny dom, w którym urządził spotkania i próby. W tym okresie kompozytor jednocześnie zachęcał ich do pobierania nauki gry na instrumentach oraz śpiewu. Organizował ponadto liczne koncerty, wieczornice, prelekcje i przedstawienia, mocno ożywiając życie kulturalne Wolborza.

61 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 215; por. B. Franc, dz. cyt., s. 9–10.

62 T. Gierymski, dz. cyt., s. 321.

Podkreślić trzeba, że w latach 1907–1912 Mąkosza organizował koncerty, zabawy oraz inne imprezy, dzięki którym zbierano fundusze na utrzymanie dwóch tajnych polskich szkół, które prowadził wspólnie z ks. Bolesławem Wróblewskim⁶³.

W 1912 roku Edward Mąkosza przeprowadził się do Częstochowy, gdzie rozwinął swoją wielokierunkową aktywność twórczą, pedagogiczną i społeczną. Szczególne uznanie budziła jego działalność związana z pełnieniem funkcji profesora muzyki w Gimnazjum im. Sienkiewicza w Częstochowie. O wielkim zaangażowaniu społecznym i pedagogicznym, a zarazem wielkości charakteru Edwarda Mąkoszy świadczą słowa jego syna Andrzeja, wspominającego tamte lata. Wskazuje on m.in. na fakt, iż ojcu udało się stworzyć 400-osobowy chór mieszany, a dodatkowo orkiestrę dętą i symfoniczną. Poziom tych zespołów był niezwykle wysoki, o czym świadczy zajęcie przez nie w 1935 roku pierwszego miejsca wśród innych zespołów z południowej Polski. Trzeba nadmienić, że mimo iż próby orkiestry odbywały się z reguły w godzinach dopołudniowych, to młodzież chętnie w nich uczestniczyła, co potwierdzała niemal stuprocentowa frekwencja. Inną, niemniej ważną inicjatywą zaaranżowaną przez E. Mąkoszę, było organizowanie koncertów orkiestr szkolnych, na które wstęp był darmowy. Wśród solistów występowali nie tylko uczniowie, ale również nauczyciele. W trakcie tych koncertów Mąkosza nie tylko uwzględniał w repertuarze utwory słynnych kompozytorów, lecz także swoje. Przykładem innej inicjatywy społecznej było zorganizowanie letniego wypoczynku w Rymanowie dla chłopców z biednych rodzin. Uczniowie mieszkali w namiotach, zaś w jedynym murowanym budynku, przypominającym barak, urządzono kuchnię i jadalnię. Kiedy padał deszcz, w budynku organizowano także świetlicę. Turnus nie stanowił wyłącznie okazji do rozrywki, ale dawał również możliwość nadrobienia zaległości z tych przedmiotów, które wymagały dodatkowego czasu. Ponadto Mąkosza organizował także kolonie letnie dla chłopców z orkiestry, wchodzących w skład tworzonego zespołu. Uczestnicy kolonii opanowywali proste utwory, które później wykonywali w trakcie spotkań integracyjnych, uroczystości kościelnych lub państwowych⁶⁴.

63 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 215–216; por. B. Franc, dz. cyt., s. 10.

64 A. Cieślak, dz. cyt., s. 7.

Pracę pedagogiczną kompozytor łączył z kolejną swoją pasją, jaką było krajoznawstwo. Starał się zaszczyć w młodzieży, z którą pracował miłość do przyrody, dlatego też urządzał wycieczki piesze i rowerowe na trasie zamków Jury Krakowsko-Częstochowskiej oraz w Tatry. Za tę działalność otrzymał od zarządu Polskiego Towarzystwa Krajoznawstwa i Turystyki w Częstochowie honorowy dyplom. Uczył młodzież zamiłowania do kultury polskiej, a przede wszystkim kultury ludowej⁶⁵. Praca ta sprawiała mu dużą satysfakcję. Kiedy w 1927 roku zaproponowano mu wyjazd do Ameryki, zdecydowanie odmówił, ponieważ nie chciał porzucić swoich wychowanków⁶⁶. Niewątpliwie miał niezwykle podejście do młodzieży, dzięki czemu był przez nią doceniany i szanowany⁶⁷.

Mąkosza nie koncentrował się tylko na nauczaniu w szkołach, ale także organizował życie muzyczne przedwojennej Częstochowy. W październiku 1913 roku objął stanowisko dyrygenta chórów Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia”⁶⁸. Prowadził w nim chór męski, żeński i mieszany oraz wielką orkiestrę symfoniczną⁶⁹. W latach 20. XX stulecia, kiedy chórom przewodniczył Mąkosza, „Lutnia” odnosiła szczególne sukcesy. W 1923 roku jeden z chórów zajął trzecie miejsce w przeglądzie zespołów muzycznych w Kielcach⁷⁰. Ponadto Mąkosza prowadził orkiestrę przy OSP Częstochowa, która w 1926 roku zdobyła I miejsce na Wojewódzkim Koncercie Orkiestr Strażackich. W latach 1913–1917 prowadził Chór Szewców, a od 1920 roku Chór Spółdzielczy „Jedność”⁷¹. Nierzadko Mąkosza występował też podczas koncertów

65 E. Pisarczyk, dz. cyt., s. 54.

66 D. Grabowski, *50 lat w służbie sztuki i wśród młodzieży*, „Nasz Świat” 1956, nr 3, s. 6; B. Szymańska, dz. cyt., s. 123.

67 Jeden z uczniów Mąkoszy, Mieczysław Bartecki, tak wspomina swojego profesora: „był człowiekiem spokojnego usposobienia, nigdy nie dostrzegało się u niego zdenerwowania. Człowiek aż garnął się, aby być w prowadzonym przez niego zespole, słuchać jego opowieści. [...] Potrafił się dzielić swymi fascynacjami z innymi, ze swymi uczniami, których w ciągu lat pracy pedagogicznej wychował mnóstwo [...]. Myślę, że pewnie jemu zawdzięczam i miłość dla regionu, i zamiłowanie do poszukiwań lokalnych pieśni, zapisywanie ich, wykonywanie”, zob. *Wspomnienie o profesorze*, „Życie Częstochowskie” 2005, s. 7.

68 BS, *Człowiek zakochany w muzyce*, „Nad Wartą” (1989), nr 10, s. 5.

69 A. Poznańska, dz. cyt., s. 3.

70 M. Łukaszewski, *Kultura muzyczna Częstochowy...*, dz. cyt., s. 213.

71 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 216; por. B. Franc, dz. cyt., s. 10.

w roli solisty. Uczestniczył m.in. w Wielkim Koncercie Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” w Częstochowie (10 października 1912 roku), w koncercie uczniów prof. Justyny Rybaczkowej (13 maja 1913 roku)⁷², w balu karnawałowym (1 lutego 1914 roku)⁷³ czy w koncercie zorganizowanym przez Komitet Trzeciej Kuchni na rzecz zubożałej inteligencji (16 lutego 1916 roku)⁷⁴. Mąkosza akompaniował również i występował w roli wokalisty 9 stycznia 1927 roku w sali „Lutni” podczas koncertu na rzecz Szkoły Muzycznej w Częstochowie⁷⁵. Poza tym udzielał także lekcji śpiewu solowego, w których uczestniczyły słynne śpiewaczki operowe, takie jak Stefania Stelmaszczykowa oraz Antonina Kawecka. Profesor Mąkosza doradzał również w kwestii śpiewu Janowi Kiepurze, którego niezwykle talent odkrył⁷⁶.

Od 1912 roku Mąkosza zajmował stanowisko oficera straży pożarnej w Częstochowie. W trakcie II wojny światowej objął funkcję komendanta straży ogniowej. W okresie wojennym przeprowadził wiele udanych akcji. Jedną z najważniejszych było wspomniane już uchronienie klasztoru jasnogórskiego przed pożarem wzniesionym przez Niemców 16 stycznia 1945 roku⁷⁷. Wydarzenie to stało się przedmiotem jego osobistych wspomnień. Spłoszeni przez zbliżające się wojska radzieckie Niemcy podłożyli na dziedzińcu klasztoru ogień, a rozlana benzyna groziła szybkim się jego rozprzestrzenieniem. Gdyby nie natychmiastowa reakcja Mąkoszy, straty dla klasztoru mogłyby być ogromne⁷⁸. Szczególnie niebezpieczne było to, że w pomieszczeniach

72 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 216.

73 W. Malko, *Życie muzyczne Częstochowy w latach 1918–1939*, Ośrodek Promocji Kultury „Gaude Mater”, Częstochowa 2008, s. 75.

74 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 216.

75 W. Malko, *100 lat szkolnictwa muzycznego w Częstochowie...*, dz. cyt., s. 64.

76 D. Ucieklak, H. Otrąbek, dz. cyt., s. 6; Mąkosza poznał Kiepurę na początku lat 20. XX wieku, kiedy wyjeżdżał na Śląsk z orkiestrą straży pożarnej. Tam od nauczyciela śpiewu Władysława Powiatowskiego, poprzedniego dyrektora częstochowskiej „Lutni”, dowiedział się, że ten ma ucznia, z którym wiąże duże nadzieje. Pewnego razu został zaproszony na koncert Kiepury, w trakcie którego mu akompaniował; wtedy przekonał się o jego wielkim talencie. W 1926 roku Mąkosza zaprosił go na koncert do gimnazjum im. Sienkiewicza w Częstochowie. S. Folfasiński zaznacza: „Tym, kto przeczuwał, jak wielkim śpiewakiem będzie »Chłopak z Sosnowca«, i kto wyciągnął ku niemu w początkach jego kariery pomocną dłoń – był prof. Edward Mąkosza”; S. Folfasiński, dz. cyt.

77 M. Górka, dz. cyt.

78 Edward Mąkosza przebieg pożaru wspominał następująco: „gdy zamierzałem się już położyć, aby nieco odpocząć, ktoś mnie nagle budzi i woła: panie profesorze,

zajmowanych przez Niemców znajdowało się około siedemdziesięciu różnego rodzaju min. Gdyby ogień przedostał się do tych zabudowań, cały klasztor uległby zniszczeniu⁷⁹. Mąkoszy udało się również ocalić instrumenty muzyczne towarzystwa „Lutnia”. Pewnej nocy w 1941 roku wraz ze strażakami wykradł je z teatru, do którego wstęp mieli wtedy wyłącznie Niemcy. Były to: fortepian koncertowy, kotły oraz kontrabasy, które ukrył w budynku straży pożarnej. Po wyzwoleniu stały się one pierwszym sprzętem muzycznym reaktywowanej orkiestry symfonicznej⁸⁰.

Na szczególną uwagę zasługuje działalność społeczna i konspiracyjna Mąkoszy w czasie okupacji niemieckiej. W swoim mieszkaniu udzielił schronienia słynnemu wiolonczeliście z Warszawy, Dezyderiuszowi Daszczowskiemu⁸¹. Po Powstaniu Warszawskim pomagał wielu muzykom, którzy licznie zjeżdżali się do Częstochowy, m.in.: Jerzemu Silichowi, Irenie Jastrzębskiej, Romanowi Kukiewiczowi, Henrykowi Waghalkterowi i Janinie Skomorowskiej⁸². Warto podkreślić, że budynek komendy straży pożarnej był niejednokrotnie miejscem schronienia młodych ludzi, którzy ukrywali się przed zesłaniem

coś się pali na Jasnej Górze. [...] Wybiegam więc na duży dziedziniec przed pokoje królewskie, gdzie dotychczas mieszkali oficerowie niemieccy, i zauważam, że pali się tam ciężarowy samochód. [...] Zauważam również benzynę rozlaną, która strumieniem płynie w pobliżu płonącego samochodu, znajdującego się prawie naprzeciw Kaplicy Cudownego Obrazu [...]. Potężny płomień sięga drugiego piętra. Zawezwałem wszystkich kleryków, braci zakonnych i ojców i wydałem polecenie, że musimy szybko zrobić specjalny wał ze śniegu, żeby pożar zlikwidować i nie pozwolić, aby benzyna doleciała do obory. Szybko zrobiliśmy obok siebie dwa potężne wały ze śniegu, aby wstrzymać benzynę. Następnie przystąpiliśmy do gaszenia pożaru na samochodzie. Jak się okazało, paliły się opony samochodowe wypchane słomą [...]. Zagasiiliśmy pożar. Ktoś z paulinów powiadomił mnie, że Niemcy opuścili już Jasną Górę, zaskoczeni nagłym atakiem czołgów radzieckich [...]. Domyśliłem się, że ten ogień został wzniecony na dziedzińcu przez uciekających Niemców. Pożar ten był wyjątkowo niebezpieczny ze względu na rozlaną benzynę, gdyż mógł spowodować straszne szkody, gdyby nie został w początkach zlikwidowany. Czuję wielką radość, że mogłem się w jakiś sposób przyczynić do uratowania i ocalenia jasnogórskiego sanktuarium, które przecież jest bezcennym skarbem i pomnikiem kultury narodowej”;

E. Mąkosza, *Dwa wspomnienia jasnogórskie*, „Jasna Góra” 1987, nr 10, s. 26–27.

79 J. Płowecki, *Ocalenie Jasnej Góry*, „Życie Częstochowy” 1985, nr 22, s. 8.

80 A. Poznańska, dz. cyt., s. 3; por. R. Piersiak, dz. cyt., s. 6.

81 BS, dz. cyt., s. 5.

82 A. Poznańska, dz. cyt., s. 3.

do III Rzeszy. W pierwszych latach okupacji za pośrednictwem straży płynęła także pomoc dla mieszkańców getta⁸³.

Profesor Mąkosza prowadził konspiracyjną pracę pedagogiczną. W tajnym nauczaniu razem z Tadeuszem i Ludwikiem Wawrzynowiczami doprowadził do dyplomu wielu utalentowanych ludzi, do których należał m.in. Andrzej Łuciuk. Kiedy o. Ludwik Nowak zorganizował na Jasnej Górze tajne seminarium paulinów, Mąkosza bez wahania objął stanowisko nauczyciela muzyki i śpiewu. W 1940 roku zorganizował wśród alumnów orkiestrę dętą i symfoniczną, a następnie klerycki chór wielogłosowy. Jako doświadczony pedagog przywiązywał szczególną wagę do prawidłowego ustawienia głosu alumnów, dlatego też udzielał specjalnych lekcji emisji głosu. Chór klerycki występował z orkiestrą podczas różnych uroczystości religijnych. Mąkosza był świadomy, jak ważną rolę w życiu przyszłych kapłanów pełni muzyka. Był człowiekiem bardzo związanym z Kościołem⁸⁴. W związku z tym dla orkiestry kleryckiej i chóru tworzył zbiory oryginalnych oraz odpowiednio opracowanych muzycznie pieśni na cztery głosy. Był także współorganizatorem jasnogórskiego, pontyfikalnego chóru mieszanego, który w trakcie różnych uroczystości kościelnych wykonywał msze skomponowane przez wielkich klasyków. Pierwszy występ tego chóru miał miejsce 11 lipca 1943 roku⁸⁵. Ścisłe współpracował wówczas z ks. Stanisławem Tłoczyńskim, który w latach okupacji uczył kleryków śpiewu kościelnego i prowadził chóry: męski oraz mieszany.

83 E. Pisarczyk, dz. cyt., s. 54.

84 O. Jerzy Tomziński w takich słowach wspomina Edwarda Mąkoszę w latach okupacji: „profesor służył Pani Jasnogórskiej także jako organista i wokalista w kwartecie męskim. Talentem i pogodą ducha, otwartością i serdecznością profesor ubogacał innych [...] nawet w czas okupacyjnej nocy potrafił nieść radość i optymizm. Kiedy wybuchła wojna, kleryków z paulińskiego seminarium na Skałce w Krakowie umieszczono na Jasnej Górze. Prof. Mąkosza prowadził dla nas zajęcia śpiewu, zorganizował także orkiestrę symfoniczną. Dawał nam bardzo wiele – budził zamiłowanie do muzyki, uczył prawidłowej techniki mówienia i oddychania. W czasach, kiedy nie było głośników i mikrofonów, jego rady, jak mówić, aby być dobrze słyszonym, a jednocześnie oszczędzać głos, były dla nas bezcenne. Wiele wniósł w życie muzyczne Jasnej Góry, ale patrząc od strony ludzkiej, to podczas okupacji nas, kleryków uratował psychicznie. Wyobraźmy sobie tamten czas – wokół szaleje terror. Niemcy zajmują kolejno komnaty królewskie i inne pomieszczenia, a my mamy orkiestrę, gramy muzykę klasyczną, śpiewamy. To było wyjątkowo skuteczne antidotum na tamte czasy”; tamże, s. 55.

85 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 219–220; tenże, *Jasnogórska częstka życia i dzieł...*, dz. cyt., s. 22–24.

Wspólnie opracowywali koncepcje programu przygotowywanych akademii i przygotowywali odpowiedni repertuar⁸⁶.

W okresie okupacji Mąkosza został również opiekunem muzycznym zespołu śpiewaczego „Kółeczko”. Nie jest znana dokładna data jego powstania. Ze wspomnień Heleny Stawiarskiej, która śpiewała w tym zespole, wynika, że był to rok 1928 lub 1929⁸⁷. Składał się on z dziewcząt i pań należących do Sodalicii Mariańskiej Żeńskiej, które śpiewały przed cudownym obrazem w trakcie niedzielnych mszy świętych. Zespół „Kółeczko” rozwinął się, kiedy przeorem jasnogórskim został o. Norbert Motylewski. Chór posiadał swój własny statut, a jego kierownikiem była jedna z siostr zmartwychwstank, posiadająca przygotowanie muzyczne. Podczas wojny możliwości działalności artystycznej zespołu zostały jednak mocno ograniczone. Chórem opiekował się wówczas o. Marian Paszkiewicz, który powierzył jego kierownictwo organiście Kazimierzowi Lisowskiemu. Ze względu na obostrzenia wprowadzone przez okupanta zespół nie mógł ćwiczyć na Jasnej Górze. Lekcje odbywały się w mieszkaniu Franciszki Kaznowskiej, prezski chóru. To właśnie ona postanowiła zaangażować w tę inicjatywę profesora Mąkoszę⁸⁸, który propozycję przyjął i zajął się całym sercem tym zespołem, nie szczczędając mu czasu i sił. Grał, ćwiczył, dyrygował oraz komponował specjalne pieśni dla „Kółeczka”. W tych trudnych

86 R. Pośpiech, dz. cyt., s. 130.

87 H. Stawiarska, dz. cyt., s. 29.

88 Profesor Mąkosza wspominał F. Kaznowską oraz swoją współpracę z „Kółeczkiem” tak: „gdzieś od 1935 r. (może wcześniej) grono kilkunastu pań zebrało się na Jasnej Górze, gdzie [...] śpiewało pieśni na dwa głosy. Intencja była dobra, wykonanie słabe. Pani Kaznowska zainteresowała się tą grupą śpiewaczek, a że w owym czasie uczyłem muzyki jej dzieci, zaproponowała mi, żebym się tym zespołem zajął. Chętnie bardzo propozycję przyjąłem. Tak powstał przy wybitnym poparciu moralnym i materialnym Pani Kaznowskiej chór żeński trzy- i czterogłosowy na Jasnej Górze pod tytułem „Kółeczko”. Był to czas wojenny, więc lekcje pod grozą interwencji okupanta odbywały się w mieszkaniu Pani Kaznowskiej, trwało tak do końca wojny. Taki był początek „Kółeczka” w 1944 roku. Po zakończeniu wojny lekcje odbywały się już na Jasnej Górze. Pani Kaznowska w zespole naszym była duchem opiekuńczym, była najpункtualniejszą członkinią a najskromniejszą, mając świetny słuch, piękny głos, była podporą trzeciego lub czwartego głosu, a była czynną śpiewaczką do końca życia swojego. Swoją postawą przykładną wzbudziła w nas wszystkich dla swojej osoby, bezgraniczny szacunek i miłość. [...] Pani Kaznowska była to świetlana postać: miłująca i miłowana przez wszystkich. O niej nie można inaczej myśleć i mówić, tylko najserdeczniej i z wielką czcią. Zmarła w 1971 roku”. E. Mąkosza, *Dwa wspomnienia jasnogórskie*, dz. cyt., s. 27–28.

czasach okupacji potrafił obdarzyć wszystkich właściwą sobie pogodą ducha oraz nadzieją przetrwania tych trudnych chwil. Wspomagała go Franciszka Kaznowska, która również umiała wytworzyć odpowiednią, rodzinną atmosferę w zespole. Po wojnie próby odbywały się już na Jasnej Górze. Z każdym rokiem powiększał się też repertuar tego zespołu. Mąkosza pracował z „Kółczkiem” prawie trzydzieści lat. Dzięki niemu chór śpiewał również utwory czterogłosowe. W prowadzeniu zespołu kompozytora czasami zastępowali jasnogórscy paulini, m.in. ojcowie Józef Płatek, Aleksander Rumiński i Leander Pietras. Po śmierci profesora kierownikiem chóru został o. Wawrzyniec Kościelnicki⁸⁹.

Dariusz Ucieklak w kontekście działalności Mąkoszy w zespole „Kółeczko” wspomina zwyczaj odbywania przez kompozytora spacerów z chórzystkami po wałach jasnogórskich, który przeszedł do historii. Każdy występ lub msza święta kończyły się tak samo; Mąkosza omawiał wówczas z uczennicami wszelkie błędy, jakie popełniły podczas śpiewu. Niezwykle bliska i serdeczna współpraca profesora ze swoimi uczennicami sprawiła, że chórzystki z „Kółeczka” nazywane były „Mąkoszankami”⁹⁰.

Po zakończeniu okupacji E. Mąkosza włączył się aktywnie w odbudowę życia kulturalnego miasta. Współdziałał przy tworzeniu miejskiej orkiestry symfonicznej (1945–1947), która przerodziła się w Państwową Orkiestrę Symfoniczną. Utworzenie tej orkiestry było możliwe dzięki przybyciu instrumentalistów m.in. z Warszawy i Poznania, którzy osiedlili się w Częstochowie i jej okolicach. Zespół formował się już pod koniec 1944 roku. Formalnie orkiestra została ukształtowana w marcu 1945 roku, a w jej skład weszło 40 muzyków. Ich rejestracji dokonywał sam Mąkosza. Pierwsze próby odbywały się w budynku Straży Pożarnej⁹¹. Kompozytor początkowo dyrygował tylko niektórymi koncertami, dopiero w 1948 roku objął funkcję dyrygenta, którą sprawował do września 1949 roku. W późniejszym okresie podjął się aż dwa razy organizacji chóru mieszanego przy orkiestrze symfonicznej. Zespół ten występował w koncertach symfonicznych w latach pięćdziesiątych⁹². Orkiestra nie zapomniała o swoim współtwórcy

89 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 218–219; tenże, *Jasnogórska częśćka życia i dzieł...*, dz. cyt., s. 23–24.

90 D. Ucieklak, H. Otrąbek, dz. cyt., s. 6

91 W. Malko, *70 lat Orkiestry Symfonicznej w Częstochowie...*, dz. cyt., s. 25–29.

92 Tamże, s. 63, 470.

i koncerty kwietniowe w 1959 roku zostały poświęcone właśnie twórczości Edwarda Mąkoszy. Obok orkiestry wystąpił wówczas również Chór Ziemi Częstochowskiej⁹³.

Orkiestra borykała się z problemami lokalowymi. Sala, którą użytkowała od lat 40. przy ul. Dąbrowskiego nie spełniała podstawowych wymagań, głównie dlatego, iż nie posiadała właściwej akustyki. O nowy budynek dla orkiestry zabiegał sam Mąkosza. W wyniku podjętych starań na nową siedzibę przeznaczono w 1955 roku teren po zniszczonej przez Niemców synagodze. Zdecydowano, że po odgruzowaniu terenu powstanie tam budynek filharmonii. Jego budowa trwała dziesięć lat⁹⁴. Uroczyste otwarcie gmachu miało miejsce 4 listopada 1965 roku. Tym samym Państwowa Orkiestra Symfoniczna stała się współużytkownikiem tego obiektu, który dysponował salą koncertową na 850 miejsc oraz salą kameralną na 200 osób⁹⁵.

Bezpośrednio po wojnie, wiosną 1945 roku Mąkosza podjął się organizacji w Częstochowie szkolnictwa muzycznego. Razem ze Stanisławem Jastrzębskim, Romanek Kuklewiczem i Tadeuszem Wawrzynowiczem założyli Instytut Muzyczny, który znajdował się przy ul. Jasnogórskiej 33/35. Profesor wiele czasu poświęcał swoim wychowankom, zajmował się przede wszystkim kształceniem słuchu oraz emisją głosu. Mąkosza po wojnie kontynuował swoją działalność jako pedagog. Prowadził zajęcia w kilku częstochowskich szkołach, m.in. w I i III LO, Technikum Górnictwa Rud, Państwowych Szkołach Zawodowych Żeńskich, juwenacie oo. Paulinów oraz w Niższym Seminarium Duchownym.

W 1972 roku Częstochowa świętowała 60-lecie wszechstronnej działalności społeczno-kulturalnej Mąkoszy. Wspominano wówczas jego zasługi zarówno dla miasta, jak i regionu częstochowskiego. Doceniono jego gigantyczną pracę na rzecz miasta i rozwoju jego kultury muzycznej. Opracował przecież ok. 2000 pieśni i piosenek regionu częstochowskiego, tworząc olbrzymie kompendium wiedzy. Mąkosza został również odznaczony papieskim orderem „Pro Ecclesia et Pontifice” za zasługi dla klasztoru jasnogórskiego. Całym sercem przyczyniał się do rozwoju tamtejszego życia muzycznego. Niejednokrotnie bo-

93 Tamże, s. 110.

94 Tamże, s. 127–128.

95 MCz, *Ważniejsze wydarzenia z życia częstochowskiego ośrodka muzycznego w latach 1965–1969*, passim.

wiem kaplica Matki Bożej rozbrzmiewała jego śpiewem solowym oraz wykonywaną przez niego muzyką organową. Poza tym zapraszał do klasztoru różne zespoły muzyczne, którymi kierował podczas uroczystości religijnych. Doceniono także jego zamiłowanie do muzyki sakralnej, skomponowanie wielu dzieł religijnych, przede wszystkim poświęconych tematyce maryjnej i jasnogórskiej⁹⁶.

Niezwykle ważny dla Edwarda Mąkoszy był folklor. Od dziecka wykazywał zainteresowanie kulturą muzyczną wsi. Był przekonany o ważnej roli starych wiejskich tradycji⁹⁷. Na zlecenie Ministerstwa Kultury i Sztuki zebrał niemal 2000 melodii z regionu częstochowskiego, które były znane już niewielu ludziom, z tego też względu określane jest mianem „częstochowskiego Oskara Kolberga”. Jego zasługą jest upowszechnienie zebranych skarbów kultury ludowej. Kompozytor był aktywnym działaczem Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej i współpracował z Polskim Radiem, nagrywając stare pieśni i przyspiewki oraz utrwalając muzykę ludową ziemi częstochowskiej⁹⁸.

Oprócz bycia społecznikiem i pedagogiem Edward Mąkosza był przede wszystkim kompozytorem. Jego dorobek artystyczny liczy ok. 500 kompozycji⁹⁹, choć o. Marek Nikodem Kilnar szacuje je na ok. 1000 opusów¹⁰⁰. Również Katarzyna Ozimek i Janusz Jadczyk podkreślają, iż w dorobku kompozytorskim Mąkoszy znalazło się około tysiąca dzieł muzycznych¹⁰¹. Są to utwory bardzo zróżnicowane pod względem formalnym, np. kompozycje na orkiestrę symfoniczną, dętą, chóry oraz instrumenty solowe. Wśród nich można odnaleźć cztery kantaty na chór z orkiestrą symfoniczną i solistami, dwadzieścia różnych utworów symfonicznych, pięć suit, trzy elegie, piętnaście pieśni solowych, osiem preludiów na kwintet smyczkowy, sześć utworów na wiolonczelę z fortepianem oraz ponad sto pięćdziesiąt utworów dla orkiestr dętych¹⁰². Dodać można ponadto, że w wykazie pieśni

96 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 110; por. tenże, *Jasnogórska częśćka życia i dzieł...*, dz. cyt., s. 25.

97 E. Mąkosza, *Pieśni ludowa ziemi częstochowskiej*, „Ziemia Częstochowska” 4 (1961), s. 167.

98 J.S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze...*, dz. cyt., s. 221–222; por. B. Franc, dz. cyt., s. 14.

99 W. Mielczarek, dz. cyt., s. 7; por. I. Drózd, dz. cyt., s. 43.

100 M.N. Kilnar, dz. cyt., s. 110.

101 K. Ozimek, J. Jadczyk, dz. cyt., s. 72.

102 W. Mielczarek, dz. cyt., s. 7.

wykonywanych przez chór „Kółeczko”, opracowanych w większości przez O. Wawrzyńca Kościeleckiego, wymienia się również czterdzieści sześć kompozycji i trzydzieści sześć opracowań autorstwa Mąkoszy. Dodać do tego trzeba zbiór dziesięciu pieśni maryjnych, które wydane zostały w Poznaniu w 1949 roku¹⁰³.

Profesor komponował swoje dzieła głównie dla potrzeb prowadzonych przez niego zespołów, w związku z czym wiele z nich przeznaczonych jest dla orkiestr dętych oraz chórów (żeńskich, męskich i mieszanych). Pisał także utwory na głos solowy z towarzyszeniem fortepianu lub orkiestry. Tworzył kompozycję na orkiestrę smyczkową, dętą czy symfoniczną. Największym dziełem kompozytora jest trzyczęściowa *Symfonia wiejska* na orkiestrę symfoniczną i chór mieszany. Kolejnymi znaczącymi utworami, którymi mógł poszczycić się Mąkosza, były mazur z solowymi partiami *O wiosnie* i *Kantata imieninowa*.

Jak podkreśla Barbara Franc,

szata harmoniczna jego kompozycji jest może nieco masywna i przycięzka, co pociąga takie same konsekwencje w instrumentacji. Poza tym jednak utwory E. Mąkoszy posiadają wielkie zalety. Jest to muzyka szczerą, impulsywną, świeżą i bogatą w pomysły melodyjne i rytmiczne, wystrzona, ujawniająca wielki temperament. Jest mocno związana z folklorem, przez to nosi wybitnie narodowe znamię¹⁰⁴.

Rękopisy niemal wszystkich utworów kompozytora znajdują się w archiwum muzycznym na Jasnej Górze¹⁰⁵. Rozbudowany życiorys twórcy pokazuje, iż praca społeczna, pedagogiczna i artystyczna Mąkoszy stanowiła kluczową jego działalność, wypełniającą niemal całe życie. Dorobek kompozytora w tym zakresie jest niezwykle szeroki i związany ściśle z jego aktywnością zawodową, honorową i hobbystyczną.

103 M.N. Kilnar, dz. cyt., s. 110–111.

104 B. Franc, dz. cyt., s. 18–19.

105 M.N. Kilnar, dz. cyt., s. 110–111.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Muzeum Częstochowskie (MCz):

bsygn., teczka: Dokumenty Edwarda Mąkoszy, Odpis aktu małżeństwa Edwarda Mąkoszy i Ireny Leokadii Nurczyńskiej, Częstochowa 31 XII 1925 r., *passim*.

bsygn., teczka: Dokumenty Edwarda Mąkoszy, Kwestionariusz osobowy Edwarda Mąkoszy, *passim*.

bsygn., teczka: Dokumenty Edwarda Mąkoszy, E. Mąkosza, Wspomnienia z Liskowa: kopia rękopisu wspomnień, s. 1–2.

bsygn., teczka: Dokumenty Edwarda Mąkoszy, Wspomnienie o Andrzeju Mąkosie, *passim*.

Cieślak A., *Szkolne wspomnienia Andrzeja Mąkoszy (2)*, „Życie Częstochowskie” 2006, s. 7.

Ważniejsze wydarzenia z życia częstochowskiego ośrodka muzycznego w latach 1965–1969, *passim*.

Źródła drukowane

Błaszczyk L.T., *Dyrygenci polscy i obcy w Polsce działający w XIX i XX wieku*, PWM, Kraków 1964.

BS, *Człowiek zakochany w muzyce*, „Nad Wartą” 1989, nr 10.

Cieślak A., Sętowski J., *Sienkiewiczacy. Nauczyciele i wychowankowie IV LO im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie 1862–2012*, w: (red.) *Słownik biograficzny*, Częstochowa 2012.

Dziubek Z., *Słowo o profesorze Edwardzie Mąkoszy*, „Ostaniec. Biuletyn Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Częstochowie” 1977, nr 1, s. 8–9.

Folfasiński S., *Jana Kiepurę częstochowski koncert operowy*, „Nad Wartą” 1966, nr 10, s. 3.

Gierymski T., *Edward Mąkosza*, w: *Ludzie trzydziestolecia. Sylwetki zasłużonych dla województwa katowickiego*, red. H. Rechowicz, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1974.

Górska M., *Częstochowa pamięta o Mąkoszy*, „Życie Częstochowskie” 2006, nr 4, s. 4.

- Grabowski D., *50 lat w służbie sztuki i wśród młodzieży*, „Nasz Świat” 1956, nr 3.
- Hanke R., *Słownik polskiego śpiewactwa górnego Śląska. Od Wiosny Ludów do przelomu tysiącleci*, Śląska Biblioteka Muzyczna, Oddział Śląski Polskiego Związku Chórów i Orkiestr, Katowice 2001.
- Łukaszewski M., *Edward Mąkosza*, w: *Kompozytorzy polscy 1918–2000*, t. 2, *Biogramy*, red. M. Podhajski, Akademia Muzyczna im. Fryderyka Chopina w Warszawie, Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, Warszawa – Gdańsk 2007.
- Łukaszewski M., *Kultura muzyczna Częstochowy od XVI wieku do wybuchu II wojny światowej na tle przemian historycznych i społecznych miasta i regionu*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 2000, t. 6.
- Malko W., *70 lat Orkiestry Symfonicznej w Częstochowie. Filharmonia Częstochowska im. Bronisława Hubermana 1945–2014*, Filharmonia Muzyczna im. Bronisława Hubermana, Częstochowa 2015.
- Malko W., *100 lat szkolnictwa muzycznego w Częstochowie: 1904–2004*, Częstochowskie Zakłady Graficzne, Częstochowa 2004.
- Malko W., *Edward Mąkosza (1886–1974)*, „Niedziela” 2011, nr 44.
- Malko W., *Życie muzyczne Częstochowy w latach 1918–1939*, Ośrodek Promocji Kultury „Gaude Mater”, Częstochowa 2008.
- Mąkosza E., *Dwa wspomnienia jasnogórskie*, „Jasna Góra” 1987, nr 10.
- Mąkosza E., *Pieśń ludowa ziemi częstochowskiej*, „Ziemia Częstochowska” 4 (1961).
- Mąkosza E., *Wspomnienia z Liskowa*, „Kronika Wielkopolska” 2003, nr 3.
- Mielczarek W., *Edward Mąkosza 1886–1974*, „Informator Kulturalny Częstochowy” 1983, nr 5.
- Ozimek K., Jadczyk J., *Pamiętki po profesorze Edwardzie Mąkoszy*, „Rocznik Muzeum Częstochowskiego” 8 (2007), s. 7.
- Piersiak R., *Na jubileusz prof. E. Mąkoszy. Chlubne półwiecze*, „Życie Częstochowy” 1956, nr 47, s. 6.
- Pisarczyk E., *Mąkosza – wielka postać „muzycznej” Częstochowy*, „Śląsk. Miesięcznik Społeczno-Kulturalny” 2016, nr 4, s. 53–56.
- Płatek J.S., *Jasnogórska część życia i dzieł prof. Edwarda Mąkoszy (1886–1974)*, „Jasna Góra” 1987, nr 10, s. 21.
- Płatek J.S., *Życie muzyczne na Jasnej Górze w XX wieku*, „Studia Claromontana” 20 (2002).

- Płowecki J., *Ocalenie Jasnej Góry*, „Życie Częstochowy” 1985, nr 22.
- Pośpiech R., *Muzyczna działalność ks. Stanisława Tłoczyńskiego w klasztorze ojców paulinów na Jasnej Górze w okresie II wojny światowej*, w: *Choro Basilicae Metropolitanae Gnesnensis in Memoriam (1914–2014). Księga pamiątkowa dedykowana Chórowi Bazyliki Metropolitarnej w Gnieźnie (1914–2014)*, red. P. Wiśniewski, D. Sobczak, Polihymnia, Lublin 2014.
- Poznańska A., *Zapracował na pamięć potomnych*, „Nad Wartą” 1985, nr 1, s. 3.
- Sętowski J., *Cmentarz Kule w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, Częstochowa 2005.
- Sienkiewiczacy. Nauczyciele i wychowankowie IV LO im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie 1862–2012*, w: *Słownik biograficzny*, red. A. Cieślak, J. Sętowski, Muzeum Częstochowskie, Częstochowa 2012.
- Słownik encyklopedyczny regionu częstochowskiego*, t. 2, red. S. Podobiński, B. Snoch, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, Częstochowa 2001.
- Snoch B., *Mała encyklopedia Częstochowy*, Towarzystwo Przyjaciół Częstochowy, Częstochowa 2002.
- Stawiarska H., *Moje spotkanie z „Kółeczkiem” jasnogórskim i jego historia*, „Jasna Góra” 1987, nr 10, s. 29–30.
- Szczodrowska M., *O Edwardzie Mąkoszy*, „Życie Częstochowy” 1984, nr 36, s. 8.
- Szymańska B., *Profesor Edward Mąkosza (1886–1974)*, „Almanach Częstochowy” 16 (2002).
- Ucieklak D., Otrąbek H., *Mija 36 rocznica śmierci Prof. Edwarda Mąkoszy*, „Gazeta Częstochowska. Tygodnik Regionalny” 2010, nr 20, s. 6.
- Wspomnienie o profesorze*, „Życie Częstochowskie” 2005.
- Wyszyńska A., *Konfrater, strażak, kompozytor*, „Niedziela” 2007, nr 19, s. 26.
- Zwolińscy E. i M., *Słownik biograficzny regionu częstochowskiego*, t. 1, Wydawnictwo Oddziału PTTK przy Hucie „Częstochowa”, Częstochowa 1998.
- Życiorys Edwarda Mąkoszy*, materiały Muzeum Częstochowskiego.

Opracowania

- Drózd I., *Życie i twórczość Edwarda Mąkoszy*, praca magisterska, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, Wydział Wychowania Artystycznego, Instytut Muzyki, Częstochowa 1992.
- Franc B., *Katalog tematyczny dzieł Edwarda Mąkoszy*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, Częstochowa 1995.
- Karcz B., *Wkład Edwarda Mąkoszy w życie muzyczne Częstochowy*, praca dyplomowa, Państwowa Wyższa Szkoła Muzyczna w Katowicach, Katowice 1973.
- Kilnar M.N., *Kultura muzyczna Jasnej Góry w XX wieku*, praca doktorska, Uniwersytet Opolski, Opole 2012.